

ЛЯХОВЧЕНКО І. А.,
аспірант кафедри
кримінального процесу
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.90>

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА В СУДОВИХ ДЕБАТАХ У СУДІ ПРИСЯЖНИХ

В статті аналізується особливості участі прокурора в судових дебатах в провадженні, яке розглядається судом присяжних. Автор зазначає, що у випадку розгляду кримінального провадження судом присяжних прокурору доцільно дійсно структурувати свою промову в такий спосіб, щоб ще раз описати не лише подію, але і склад кримінального правопорушення, «нагадуючи» про це присяжним. Також це буде корисно через те, що присяжні не зовсім розуміють значення складу кримінального правопорушення у кримінальному праві та процесі. Обов'язково прокурор має чітко описати причинно-наслідковий зв'язок між кримінальним правопорушенням та наслідками, роблячи особливий акцент саме на наслідках. В суді присяжних наслідки, як правило, мають «людське» обличчя, тобто наявні реальні потерпілі, які обов'язково мають бути також згадані прокурором. Очевидно, що в ході опису та аналізу наслідків кримінального правопорушення прокурор не повинен порушувати етичні норми задля досягнення необхідного йому результату, тому він самостійно має визначити цю межу, яку він перетинати не може. В той же час використання таких та інших подібних прийомів буде вкрай корисним саме в суді присяжних, де вже в кінці судового розгляду, дослідивши всі докази, які були надані сторонами, присяжні будуть дослухатися до чітко структурованих аргументів з елементами емоційного забарвлення, чим і має скористатися прокурор. В цілому, оцінюючи підтримання прокурором обвинувачення в суді присяжних, необхідно зауважити, що кримінальне процесуальне законодавство не передбачає якихось вкрай специфічних процедур та порядків, а специфіка діяльності прокурора в першу чергу буде стосуватися правильного застосування психологічних прийомів при дослідженні доказів, проголошенні вступної та заключної промов тощо. Очевидно, що немає ніякого сенсу вказувати на ці особливості в межах КПК України, адже вони є ситуативними та взагалі не мають процесуальної природи. В той же час маємо зауважити, що така діяльність прокурора протягом всього кримінального провадження по-перше буде комплексною (адже «робота» з присяжними стосується не окремої процесуальної дії, а всього кримінального провадження), а по-друге потребуватиме додаткових специфічних навичок правильного застосування тих чи інших психологічних прийомів. Прокурор, який вперше буде підтримувати обвинувачення в суді присяжних, може бути неготовим до таких нових викликів, в результаті чого він не зможе якісно виконати свою функцію. Тому можна зробити висновок, що підтримувати обвинувачення в суді присяжних повинен прокурор, який пройшов спеціальну підготовку та готовий до таких додаткових викликів.

Ключові слова: кримінальне провадження, суд присяжних, дебати, обвинувачення, підтримання обвинувачення, прокурор

Liakhovchenko I. A. Prosecutor's Participation in Judicial Debates in Jury Trial

The article analyzes the features of the prosecutor's participation in judicial debates in proceedings considered by a jury. The author notes that in the case of consideration of criminal proceedings by a jury, it is advisable for the prosecutor to really structure his speech in such a way as to once again describe not only the event, but also the composition of the criminal offense, "reminding" the jury of this. This will also be useful because the jury does not fully understand the meaning of the composition of the criminal offense in criminal law and procedure. The prosecutor must clearly describe the cause-and-effect relationship between the criminal offense and the consequences, placing special emphasis on the consequences. In a jury trial, the consequences, as a rule, have a "human" face, that is, there are real victims, who must also be mentioned by the prosecutor. It is obvious that in the course of describing and analyzing the consequences of a criminal offense, the prosecutor should not violate ethical norms in order to achieve the result he needs, therefore he must independently determine this line that he cannot cross. At the same time, the use of such and other similar techniques will be extremely useful in a jury trial, where at the end of the trial, having examined all the evidence provided by the parties, the jury will listen to clearly structured arguments with elements of emotional coloring, which the prosecutor should take advantage of. In general, when assessing the prosecutor's support of the prosecution in a jury trial, it should be noted that criminal procedural legislation does not provide for any extremely specific procedures and orders, and the specifics of the prosecutor's activities will primarily concern the correct application of psychological techniques when examining evidence, delivering introductory and closing speeches, etc. It is obvious that there is no point in indicating these features within the framework of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, because they are situational and do not have a procedural nature at all. At the same time, we must note that such activities of the prosecutor throughout the entire criminal proceedings will, firstly, be complex (since the "work" with the jury concerns not a separate procedural action, but the entire criminal proceedings), and secondly, will require additional specific skills in the correct application of certain psychological techniques. A prosecutor who will support the prosecution in a jury trial for the first time may be unprepared for such new challenges, as a result of which he will not be able to perform his function qualitatively. Therefore, we can conclude that the prosecutor who has undergone special training and is ready for such additional challenges should support the prosecution in a jury trial.

Key words: *criminal proceedings, jury trial, debates, prosecution, support of the prosecution, prosecutor*

Вступ. В науковій літературі дуже часто можна прочитати позицію, що судове слідство є ключовим етапом судового розгляду, адже саме на цьому етапі відбувається дослідження та оцінка доказів судом, які в подальшому будуть використані для, наприклад, визнання особою винуватим у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно, прокурор, підтримуючи обвинувачення в суді, повинен поставитись до цього етапі судового розгляду максимально серйозно задля досягнення позитивного для сторони обвинувачення результату. В той же час суд присяжних функціонує дещо на інших умовах, адже присяжні в силу відсутності досвіду при винесенні кінцевого рішення в значній мірі також будуть покладатися на емоційну складову судового розгляду. Тому з точки зору підтримання обвинувачення не менш важливим етапом судового розгляду будуть судові дебати, де прокурор зможе ще раз повторити обвинувальну тезу, підсумувати всі досліджені докази та довести суддям та присяжним необхідність визнання особи винуватою.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей участі прокурора в судових дебатах при розгляді кримінального провадження судом присяжних.

Результати дослідження. Н. Р. Бобечко стверджує, що у ході судових дебатів їх учасники підсумовують результати досудового розслідування та розгляду справи судом першої інстанції, висловлюють власні правові позиції щодо законності й обґрунтованості пред'явленого обвинувачення, винуватості обвинуваченого, а також щодо виду та міри кримінально-правових заходів, які, на їхню думку, повинні бути застосовані. Крім того, висловлюються міркування з інших питань, що мають значення для прийняття судом остаточного рішення. Судові дебати сприяють кращому розумінню фактичних обставин справи як судом, так і учасниками процесу, забезпечують належну оцінку досліджених доказів, допомагають сформулювати обґрунтовані висновки, що, своєю чергою, сприяє ухваленню законного, обґрунтованого й справедливого рішення. Окрім цього, дебати відіграють ключову роль у реалізації права учасників процесу на захист своїх прав і законних інтересів. Саме в межах судових дебатів сторони можуть вплинути на формування внутрішнього переконання суддів до моменту їх виходу до нарадчої кімнати, звернути увагу на найважливіші докази, які, на їхню думку, є вирішальними для справедливого вирішення справи. Оцінка стороною доказів у судових дебатах має на меті як підтвердити власну позицію, так і спростувати доводи опонента. Саме на цьому етапі процесу принцип змагальності реалізується найповніше та досягає своєї вершини [1, с. 381].

Відповідно до ст. 364 КПК України, судові дебати умовно можна поділити на дві частини – промови та репліки. Репліки є формою реакції на промови іншої сторони, тобто прокурор не може завчасно їх підготувати та має імпровізувати вже в ході проведення судових дебатів. На противагу реплік промова готується завчасно, а тому прокурор, задля досягнення бажаного результату та позитивного впливу на присяжних повинен приділити особливу увагу цій промові.

А. В. Лапкін визначає обвинувальну промову прокурора як «як вербальний акт державного обвинувача, який підсумовує діяльність прокурора в конкретному кримінальному провадженні і виражає остаточне сформульоване твердження щодо вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність та пов'язаних із цим питань правового характеру. Належне виголошення прокурором обвинувальних промов дає змогу не лише забезпечити виконання завдань кримінального провадження, а й сприяє утвердженню авторитету прокуратури як органу державної влади і конкретного прокурора як її представника в очах суспільства. З огляду на це, державні обвинувачі та керівники відповідних прокуратур повинні забезпечити підвищення професійної майстерності у даному напрямі» [2, с. 214]. «Мета обвинувальної промови – довести вину і переконати суд у винуватості підсудного, усунути будь-які сумніви у доведеності вини» [3].

При цьому «не менш важливе значення має етичний аспект обвинувальної промови. Досить сказати, що етичною основою судових дебатів виступає повага до учасників судового розгляду, їх процесуальних прав. Для забезпечення цього принципу прокурор повинен уникати необ'єктивності, перебільшення (гіпербол), образ, принижень, лайливих слів, погроз, недоречних порівнянь, пишномовності, латинізмів, не допускати граматичних та лексичних помилок, правильно вимовляти слова, досконало володіти мовою судочинства. Вважаємо, що етичні вимоги до поведінки державного обвинувача слід викласти у галузевому наказі Генерального прокурора України та продублювати у Кодексі поведінки прокурора, затвердженому всеукраїнською конференцією прокурорів» [4, с. 3].

О. Б. Загурський зазначає, що промова прокурора в суді є одним із найважливіших етапів здійснення публічного обвинувачення. Чинне кримінальне процесуальне законодавство не встановлює чіткої структури та змісту цієї промови. Її побудова, порядок викладення матеріалу та спосіб аналізу доказів залежать від особливостей конкретного кримінального провадження та професійного досвіду прокурора. Загальні підходи до структурування обвинувальної промови сформувалися на основі практики. Зазвичай судова промова включає такі частини: вступ, основну частину та висновок. Типово в обвинувальному слові виділяють такі елементи: вступ; виклад фактичних обставин справи; аналіз і оцінка доказів, зібраних

і досліджених під час судового розгляду; юридичне обґрунтування правової кваліфікації злочину; характеристика особи підсудного, а також аналіз обставин, які пом'якшують або обтяжують його провину; у справах про злочини проти особи – характеристика потерпілого; аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, та пропозиції щодо їх усунення; міркування щодо виду та розміру покарання; пропозиції з приводу вирішення цивільного позову та інших важливих для винесення вироку питань; завершення [5, с. 73].

На думку В. І. Вернидубова, «на зміст та форму судової промови великий вплив мають характер і обсяг справи, особистість оратора, аудиторія» [6, с. 126].

Ю. І. Крючко визначає такі чинники, які впливають на структуру, зміст і обсяг обвинувальної промови:

- «– вид скоєного злочину і число осіб, притягнених до кримінальної відповідальності;
- обсяг пред'явленого обвинувачення;
- характер наявних доказів та їх джерел;
- особа підсудного, позиція й активність захисту в справі» [7, с. 15].

Очевидно, що значення має кожна частина обвинувальної промови, але з урахуванням того, що будь-яка промова починається зі вступу, окрему увагу необхідно приділити саме цій частині. В. В. Молдован вважає, що «вступ повинен зацікавити слухачів, привернути їхню увагу і підготувати до правильного сприйняття і розуміння сказаного. Чим менше шаблонності, тим більше уваги до такої промови. Закласти основу добрих стосунків із учасниками процесу, публікою в залі судового засідання – таке завдання має перед собою судовий ритор уже зі вступної частини» [8, с. 64]. У вступі до обвинувальної промови найчастіше дається суспільна і моральна оцінка вчиненого злочину.

Існує багато різних способів і прийомів побудови вступної частини обвинувальної промови. Найпоширенішими серед них є такі:

- а) звернення уваги на характерні риси конкретного кримінального провадження;
- б) стислий виклад фактичних обставин у справах невеликої складності;
- в) констатація факту вчинення злочину, поєднана з емоційною оцінкою події;
- г) окреслення плану виступу.

Окрім того, у вступній частині можуть бути використані й такі прийоми:

- а) розкриття суті та рівня суспільної небезпеки злочину, його наслідків і завданої шкоди;
- б) надання характеристики особі підсудного;
- в) акцентування на обставинах, які дозволяють зрозуміти глибину суспільної небезпеки особи обвинуваченого, а також мотиви вчинення правопорушення;
- г) характеристика потерпілого (у справах про посягання на честь і гідність особи);
- д) аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину [9, с. 8-9].

Так само немає чітких правил щодо побудови і інших частин обвинувальної промови прокурора, адже дана промова напряму буде залежати від стилю, якого буде притримуватись прокурор в кожному конкретному кримінальному провадженні. Якщо спростити структуру обвинувальної промови до лише трьох частин, то вчені зазначають, що в «у мотивувальній частині: наводяться фактичні обставини справи, що знайшли підтвердження у суді; проводиться оцінка кожного доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупності доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення у відповідності до ст.94 КПК 2012 року; висвітлюється питання юридичної кваліфікації злочину; дається характеристика особи винуватого; вказуються обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність; наводяться мотиви призначення виду та розміру покарання, мотивується розмір та порядок відшкодування збитків; У резолютивній частині: наводяться вимоги прокурора щодо визнання винним за відповідною нормою КК, щодо покарання та відшкодування шкоди, завданої злочинцем; інші міркування, що можуть бути у прокурора, передбачені ст. 368 КПК 2012 року» [4, с. 2].

В цілому необхідно зазначити, що за загальним правилом обвинувальна промова прокурором в суді присяжних не повинна суттєво відрізнятися від тієї промови, яку він

буде зачитувати перед професійними судьями. В той же час присяжні більш сприятливі до прихованого психологічного впливу через правильну побудову такої промови та зміщення акцентів в сторону її емоційності. Часто науковці у заключній промові сторони обвинувачення пропонують акцентувати увагу на наслідках кримінального провадження, вказуючи на реальних осіб, щоб унеможливити знеособлення кримінального правопорушення. «Важливо, щоб прокурор нагадав присяжним, що вони мають справу з реальною особою, з живою людиною, яка стала жертвою злочину» [10].

Західні вчені вказують на необхідність застосування структури ЗММ (англ. MOM) в обвинувальній промові прокурора – засоби, можливість, мотив (англ. Means, Opportunity, Motive). «А. Засоби. 1. Проаналізуйте докази, які підтверджують, що обвинувачений мав можливість (засоби) вчинити злочин. 2. По можливості пов'яжіть кожен доказ з відповідним елементом складу злочину. Б. Можливість. 1. Проаналізуйте докази, які підтверджують, що обвинувачений мав можливість вчинити злочин. Це може включати: 1. Час, коли міг бути вчинений злочин 2. Відсутність алібі 3. Свідки, які бачили обвинуваченого або можуть вказати, де він перебував 4. Чи міг він фізично бути у двох місцях одночасно? В. Мотив. 1. Визначте можливі причини, з яких обвинувачений міг вчинити злочин. Пам'ятайте: мотив не є обов'язковим елементом, на відміну від умислу. Це не одне й те саме. Використовуйте мотив для того, щоб підвести присяжних до розуміння умислу. Мотив – це «чому» хтось щось робить. 3. Умисел – це рішення або свідоме прагнення порушити закон. Умисел – це «усвідомлення», що дії є протиправними, але особа все одно їх вчиняє» [11].

Очевидно, що такий підхід до структури обвинувальної промови більше притаманний англо-американській правовій системі, проте ми переконані, що окремі аспекти можуть бути застосовані і в наших правових реаліях. Так, у випадку розгляду кримінального провадження судом присяжних прокурору доцільно дійсно структурувати свою промову в такий спосіб, щоб ще раз описати не лише подію, але і склад кримінального правопорушення, «нагадуючи» про це присяжним. Також це буде корисно через те, що присяжні не зовсім розуміють значення складу кримінального правопорушення у кримінальному праві та процесі. Обов'язково прокурор має чітко описати причинно-наслідковий зв'язок між кримінальним правопорушенням та наслідками, роблячи особливий акцент саме на наслідках. В суді присяжних наслідки, як правило, мають «людське» обличчя, тобто наявні реальні потерпілі, які обов'язково мають бути також згадані прокурором. Очевидно, що в ході опису та аналізу наслідків кримінального правопорушення прокурор не повинен порушувати етичні норми задля досягнення необхідного йому результату, тому він самостійно має визначити цю межу, яку він перетинати не може. В той же час використання таких та інших подібних прийомів буде вкрай корисним саме в суді присяжних, де вже в кінці судового розгляду, дослідивши всі докази, які були надані сторонами, присяжні будуть дослухатися до чітко структурованих аргументів з елементами емоційного забарвлення, чим і має скористатися прокурор.

Висновки. В цілому, оцінюючи підтримання прокурором обвинувачення в суді присяжних, необхідно зауважити, що кримінальне процесуальне законодавство не передбачає якихось вкрай специфічних процедур та порядків, а специфіка діяльності прокурора в першу чергу буде стосуватися правильного застосування психологічних прийомів при дослідженні доказів, проголошенні вступної та заключної промов тощо. Очевидно, що немає ніякого сенсу вказувати на ці особливості в межах КПК України, адже вони є ситуативними та взагалі не мають процесуальної природи. В той же час маємо зауважити, що така діяльність прокурора протягом всього кримінального провадження по-перше буде комплексною (адже «робота» з присяжними стосується не окремої процесуальної дії, а всього кримінального провадження), а по-друге потребуватиме додаткових специфічних навичок правильного застосування тих чи інших психологічних прийомів. Прокурор, який вперше буде підтримувати обвинувачення в суді присяжних, може бути неготовим до таких нових викликів, в результаті чого він не зможе якісно виконати свою функцію. Тому можна зробити висновок, що підтримувати обвинувачення в суді присяжних повинен прокурор, який пройшов спеціальну підготовку та готовий до таких додаткових викликів.

Необхідно зробити одразу декілька уточнень такої пропозиції. По-перше, немає сенсу вносити зміни до КПК України та вказувати на те, що лише спеціально уповноважений прокурор має підтримувати обвинувачення в суді присяжних, адже взагалі такі ситуації лишаються досить рідкісними, а тому робити таке уточнення на рівні кримінального процесуального закону немає сенсу. По-друге, таке нормативне закріплення буде суперечити дуже важливому процесуальному положенню «одне провадження – один прокурор», адже той прокурор, який здійснював процесуальне керівництво на стадії досудового розслідування, також має і підтримувати обвинувачення в суді. Очевидно, що на стадії досудового розслідування прокурор ще не може знати, в якому складі суду буде здійснюватися розгляд провадження, а тому виконати таку вимогу буде неможливо. Тому жодної необхідності внесення змін до КПК України в даному випадку немає.

Але існує реальна необхідність удосконалення організаційної діяльності органів прокуратури саме в частині кращого забезпечення підтримання обвинувачення прокурором в суді присяжних. Для цього необхідно запровадити два важливі інструменти. Перший – обов'язкове навчання окремих прокурорів кожного органу прокуратури особливостям підтримання обвинувачення в суді присяжних. Другий – введення таких «спеціалізованих» прокурорів до групи прокурорів, які будуть підтримувати обвинувачення в суді присяжних. В такий спосіб буде досягнуто логічний баланс – з однієї сторони в суді буде присутній прокурор, який здійснював процесуальне керівництво на стадії досудового розслідування, з другого – разом з ним буде прокурор, який зможе проконсультувати його щодо особливості здійснення тих чи інших процесуальних дій в суді присяжних для досягнення найбільш сприятливого для сторони обвинувачення результату.

Список використаних джерел:

1. Бобечко Н.Р. Судові дебати у кримінальному провадженні: суть, завдання, значення, зміст. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 378-386.
2. Лапкін А. В. Правова природа обвинувальної промови прокурора та вимоги до неї. *Проблеми законності*. 2013. № 122. С. 207-215.
3. Сухонос В. В. Промови у кримінальному судочинстві, їх форма та зміст. *Правовий вісник УАБС*. 2011. № 2(5). С. 115-119.
4. Сухонос В., Звірко О. Мистецтво обвинувальної промови прокурора. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 38-42
5. Загурський О.Б. Судові дебати в кримінальному процесі: правові та психологічні проблеми: дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2003. 217 с.
6. Вернидубов І.В. Підтримання державного обвинувачення за законодавством України: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. К, 1992. 208 с.
7. Крючко Ю.І. Проблеми підтримання державного обвинувачення у справах про навмисні вбивства: Автореф дис...канд. юрид. наук: 12.00.10. Х., 1999. 19 с.
8. Молдован В.В. Риторика загальна та судова: Навчальний посібник / Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. К.: Юрінком Інтер, 1999. 317 с.
9. Бубир В.В., Брунь О.П., Корж В.П. Промова прокурора в судових дебатах. К.: "Факт", 1997. 112 с.
10. How to write a prosecution closing argument for mock trial. Law office of Steve Graham: web site. URL: <https://www.grahamdefense.com/resources/mock-trial-material/writing-opening-and-closing-statements/prosecution-closing/>
11. Prosecution Closing Argument – Sample outline using the MOM format. River City High School Home of the Raiders: web site. URL: <https://rivercity.wusd.k12.ca.us/documents/Students/Mock-Trial/Prosecution%20Closing%20Argument%20MOM%20Outline.pdf>

